

Healthy City and Responsible Citizen: A Comprehensive Framework for Synergizing Islamic Ethics and Environmental Education

ARTICLE INFO

Article Type
Analytic Study

Authors

Gholam Hossein
Mahdavinejad^{1*}
Mohammad Moshari²

How to cite this article

F....

ABSTRACT

Aims: In the sustainable urban management system, the role of citizens in guiding, monitoring, and participating in shaping the future of the city has been accepted as one of the fundamental and irreplaceable pillars. The main objective of the research is to draw a citizen-based framework for synergy between Islamic ethics and environmental education.

Methods: Based on critical theory, this research criticizes the subject literature and competing theories within the framework of the liberal studies paradigm and the logical reasoning strategy. The gap between current knowledge and research achievements is covered in three stages including 1- criticism, 2- refutation, and 3- design.

Findings: The findings show that the most important challenges identified in the critical approach to the subject literature can be classified into two main categories. First, theoretical weakness: In such a way that many studies have not provided a deep and clear conceptual explanation of the nature of the "responsible citizen" and have not specifically explained why citizens should accept the responsibility of citizenship. Second, practical weakness; meaning that existing theories lack effective operational frameworks to create a link between the role of the citizen and the urban management system and do not have sufficient executive efficiency.

Conclusion: The results of the study show that in order to theoretically and practically realize the interaction between the responsible citizen and his role in a healthy city, it is necessary to draw up and implement a comprehensive framework for the synergy of Islamic ethics and environmental education.

Keywords: Environmental Education, Spiritual Well-Being, Islamic Ethics, Healthy City, Healthy Environment, Citizen-based Urban Management, Responsible Citizen

CITATION LINKS

1- Assistant Professor, Department of Islamic Studies, Semnan University of Medical Sciences, Semnan, Iran.

2- Assistant Professor, Department of Environmental Planning, Management & Education, Faculty of Environment, University of Tehran, Tehran, Iran.

*Correspondence

Address: Department of Islamic Studies, Semnan University of Medical Sciences, Semnan, Iran.
Email:

mahdavi31@yahoo.com

Article History

Received:

Accepted:

Published:

[1]. Hejazi R, Saadaat Nasiri S. Corporate citizenship and corporate social responsibility. Journal of Accounting and Social Interests....[2]. Beirut A. Enhancing Urban Good Governance Indicators Using the Citizen-House Approach in Genaveh and Extrapolation to Cities with a Population...[3]. Asef Adami Zadeh. Theory of Effective Citizen Education from the Perspective of Nahj al-Balagha with Emphasis on Text-Based Data Strategy....[4]. Rashidi Z. Designing and Explaining a Global Citizen Curriculum Model in Iranian Higher Education: An Interdisciplinary Approach. *Research in Curriculum Planning*...[5]. Mohammadi H. Interpretation and explanation of the concept of teaching mission in the lifeworld of student-teachers: an analysis of teaching philosophy....[6]. San'ati T, Ahanchian MR, Karami M, Asgharpour-Masouleh AR. Curricular elements for developing women's social agency through formal education in Iran.. [7]. Tanhayi A. Pathology of the university's role in cultivating responsible citizens and improvement strategies...[8]. Ghourchi-beigi M, Mansourabadi A, Taheri Tehrani E....[10]. Ghaffari Lashkenari A, Aghajani H, Gorji Pashti M, Taghipourian...[11]. Moheb-Alrahman M, Hosseini SA. Jurisprudential-Legal Dimensions...[12]. Sanati T, Ahanchian MR, Karami M, Asgharpour Masoule AR....[13]. Khandani, A., Imanzadeh, A., Ranjdoost, S. Analyzing the Attention...[14]. Meghdadi MM. The foundations of the state's liability for uncompensated...[15]. Jafari M, Alipour H. Criminal liability of municipality with...[16]. Sotodehasl N, Ghorbani R, Mahdavi-Nejad G, Haji-Aghajani S.....

شهر سالم و شهروند مسؤؤل: چارچوبی جامع برای هم‌افزایی اخلاق اسلامی و آموزش محیط زیست

چکیده

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: تحقیق بنیادی

نویسندگان

غلامحسین مهدوی نژاد*
محمد مشاری^۲

اهداف: در نظام مدیریت شهری پایدار، نقش شهروندان در هدایت، نظارت و مشارکت در شکل‌دهی به آینده شهر به‌عنوان یکی از ارکان اساسی و غیرقابل جایگزین پذیرفته شده است. هدف کلی این پژوهش آن است که نشان دهد آموزش اثربخش مفاهیم زیست‌محیطی مستلزم درک عمیق و دقیق از الگوی مدیریت شهری شهروند‌مبنا است. بر این اساس، هدف اصلی پژوهش ترسیم چارچوبی شهروند‌مبنا برای هم‌افزایی میان اخلاق اسلامی و آموزش محیط زیست است.

روش‌ها: این پژوهش بر اساس نظریه انتقادی، ادبیات موضوع و نظریه های رقیب را در چارچوب پارادایم آزادپژوهی و راهبرد استدلال منطقی نقد می‌کند. فاصله میان دانسته های فعلی تا دستاوردهای پژوهش در سه مرحله شامل ۱- نقد، ۲- نقض و ۳- طرح طی می‌شود.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان می‌دهد که مهم‌ترین چالش‌های شناسایی شده در رویکرد انتقادی به ادبیات موضوع را می‌توان در دو دسته اصلی طبقه‌بندی کرد. نخست، ضعف نظری؛ به‌گونه‌ای که بسیاری از مطالعات، تبیین مفهومی عمیق و روشنی از ماهیت «شهروند مسؤؤل» ارائه نکرده‌اند و به‌طور مشخص توضیح داده نشده است که چرا شهروندان باید پذیرش مسؤولیت شهروندی را بر عهده گیرند. دوم، ضعف عملی؛ به این معنا که نظریه‌های موجود فاقد چارچوب‌های عملیاتی مؤثر برای ایجاد پیوند میان نقش شهروند و نظام مدیریت شهری بوده و از کارآمدی اجرایی کافی برخوردار نیستند.

نتیجه‌گیری: نتایج پژوهش نشان می‌دهد که برای تحقق نظری و عملیاتی تعامل میان شهروند مسؤؤل و نقش وی در شهر سالم، لازم است چارچوبی جامع برای هم‌افزایی اخلاق اسلامی و آموزش محیط زیست ترسیم و اجرایی شود.

کلید واژگان: آموزش محیط زیست، بهزیستی معنوی، اخلاق اسلامی، شهر سالم، محیط زیست سالم، مدیریت شهری شهروند‌مبنا، شهروند مسؤؤل

۱- استادیار گروه معارف اسلامی، دانشگاه علوم پزشکی سمنان، سمنان، ایران (نویسنده مسؤؤل).

۲. استادیار گروه برنامه ریزی، مدیریت و آموزش محیط زیست، دانشکده محیط زیست، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

نویسنده مسؤؤل *

mahdavi31@yahoo.com

تاریخ مقاله

تاریخ دریافت:

تاریخ پذیرش:

تاریخ انتشار:

ارجاع‌دهی

مقدمه

انقلاب صنعتی با گسترش تولید و بازارهای رقابتی، تمرکز اولیه بر سودآوری و کارایی اقتصادی داشت. اما با رشد جامعه و پیچیدگی‌های شهری، توجه به مسؤولیت اجتماعی و اخلاقی فعالان اقتصادی و شهروندان اهمیت یافت. در این چارچوب، شهروند مسؤول کسی است که نه تنها از امکانات شهری بهره‌مند می‌شود، بلکه نسبت به محیط، همسایگان و توسعه پایدار شهر احساس تعهد و مسؤولیت می‌کند. مطالعات نشان می‌دهند که مشارکت مسؤولانه شهروندان و سازمان‌ها، پایه‌ای برای شهر سالم، پویا و پایدار است. بنابراین، تمرکز اصلی بر تقویت مسؤولیت شهروندی و نقش آن در بهبود کیفیت زندگی شهری و پایداری اجتماعی قرار دارد. [۱] تجربه مطالعه بر روی ارتقاء شاخص‌های حکمروایی خوب شهری با استفاده از رویکرد خانه شهروند در گناوه و تعمیم به شهرهای زیر ۱۰۰ هزار نفر جمعیت [۲] نشان داد که حکمروایی خوب شهری نیازمند تحقق مفهوم شهروند مسؤول و تأکید بر مسؤولیت اجتماعی شهروندان است.

ادبیات موضوع نشان داد که مسؤولیت‌پذیری فردی به‌عنوان محور اصلی تربیت شهروند، در سایر مقولات اجتماعی و اخلاقی بازتاب عمیق دارد. عوامل کلیدی شامل: شناخت خدا، رعایت حقوق خود و دیگران، انتخاب آگاهانه و اراده آزاد مبتنی بر ایمان، عمل صالح، پذیرش مسؤولیت رشد خویش و دیگران و مراقبت از محیط زیست هستند. تربیت مؤثر در شرایط مساعد مانند انجام واجبات، ترک محرمات، اخلاق‌مداری، وجدان‌کاری، اعتدال، حاکمان صالح و روحیه مردم‌مداری تحقق می‌یابد. در مقابل، غرور، خودمحوری، پیروی از هوای نفس، ظلم و جهالت موانعی بر این مسیر هستند. [۳] شهروند مسؤول با کسب علم و بصیرت، صبوری، تلاش مستمر، تواضع، یاری و احسان به دیگران، عدالت، مهربانی و پذیرش مسؤولیت فردی و جمعی، مسیر رشد خویش و جامعه را هموار می‌کند. پیامد این تربیت شامل رضایت‌مندی، کرامت انسانی، تحول اجتماعی، سعادت و حیات طیبه است و زمینه‌ساز شکل‌گیری تمدن نوین اسلامی می‌باشد. [۳] این مهم در فرآیند آموزشی [۴] اهمیت بسزایی دارد. «آموزش محیط زیست» مفهومی است نیازمند تربیت صحیح شهروند مسؤول و متعهد به حفظ محیط زیست [۵].

تربیت انسان‌ها چیزی فراتر از آموزش است [۶] و نیازمند توسعه‌کنشگری اجتماعی. در جوامع امروزی، یکی از وظایف اصلی دانشگاه را باید تربیت شهروندان مسؤولیت‌پذیری بدانیم که هم خود را عضوی از جامعه می‌دانند و هم احساس خودارزشی می‌کنند؛ شهروندانی که بتوانند هنگام مواجهه با موقعیت‌های مسئله‌ساز آنها را حل کنند، در جامعه مسؤولیت‌های مختلفی را بر عهده بگیرند و حضور فعال خود را در مشارکت اجتماعی نشان دهند. [۷] به عبارت دیگر هدایت جامعه به سوی هدف غایی، تربیت برای زندگی بهتر، آموزش مهارت‌های تفکر، انتقال ارزش‌های اخلاقی و پرورش استقلال فکری است، این مهم در آموزش محیط زیست و مفاهیم زیست‌پذیری از اهمیت والایی برخوردار است.

کاربرد مدرن مسؤولیت اجتماعی ریشه در نیمه قرن بیستم دارد، زمانی که بون (۱۹۵۳) نشان داد شرکت‌ها نه تنها مراکز قدرت اقتصادی، بلکه بازیگران تأثیرگذار بر زندگی مردم و محیط شهری هستند. از آن زمان، تأکید بر تعهد شرکت‌ها به جامعه و ضرورت پاسخ‌دهی اجتماعی شکل گرفت و با گسترش مفهوم ذینفعان و عملکرد اجتماعی، روشن شد که سلامت شهر و کیفیت زندگی شهری بدون مشارکت مسؤولانه شرکت‌ها و افراد ممکن نیست. دهه ۱۹۹۰ مفهوم شهروند شرکتی مطرح شد تا چارچوبی عملی برای پاسخگویی اجتماعی ارائه دهد. این مفهوم بر پایبندی شهروندان و سازمان‌ها به معیارهای اخلاقی، محیطی و اجتماعی تأکید دارد و نشان می‌دهد که توسعه پایدار شهرها مستلزم مشارکت فعال و مسؤولانه هر فرد و نهاد است. در نگاه کلی، سازمان‌ها و افراد باید پاسخگو به جامعه و محیط شهری باشند. به عبارت دیگر، تحقق شهری سالم، پایدار و پویا تنها با تقویت مسؤولیت شهروندی و رفتار مسؤولانه شهروندان امکان‌پذیر است. [۱]

شهروند مسؤول و متعهد به حفظ محیط زیست در تعامل با شهر تعریف می‌شود. روح، به‌عنوان اصلی‌ترین مفهوم در فلسفه هگل، تجلی پیوند اراده‌های جزئی افراد با اراده کلی است. این پیوند از طریق سیر دیالکتیکی روح صورت می‌گیرد، جایی که افراد به‌عنوان سوزده‌های آزاد، خود را در اراده کلی که در دولت تجلی می‌یابد، بازمی‌شناسند. دولت، به‌عنوان تبلور اراده کلی، شرط اساسی تحقق مفهوم شهروندی است؛ زیرا بدون پذیرش و تأیید دولت، شهروند معنای خود را از

بوم‌شناختی بیش‌ازپیش مورد توجه مسئولین و سیاست‌گذاران آموزشی واقع شود. این مهم، بدون تمسک به اخلاق اسلامی و آموزه های دینی محقق نمی‌شود.

نقش مدیریت شهری شهروندمبنا در این میان در تحقق مفهوم شهروند مسؤول و متعهد به حفظ محیط زیست، بسیار مهم است. در حقوق مدنی و فقه اسلامی، یکی از اصول مهم آن است که در صورت وارد شدن خسارت به شهروند و ناتوانی عامل زیان در جبران آن، مسؤولیت جبران تبعی بر عهده دولت قرار می‌گیرد. این مسؤولیت بر اساس رسالت دولت در حفظ آسایش، نظم و امنیت و استفاده از منابع عمومی قابل توجه است. مبانی حقوقی و فقهی این مسؤولیت از قاعده فقهی «ضمان حق مسلمان» و برخی روایات مرتبط، و مستندات معتبر نظری استفاده می‌شود. [۱۴] مدیریت شهری شهروندمبنا برای پذیرش این دیدگاه در چارچوب حقوقی مربوط، لازم است آموزش محیط زیست را به عنوانی بخشی محوری از آموزش های شهروندی بپذیرد و زمینه های تحقق عملیاتی آن را فراهم می‌آورد.

مروری نظام مند بر ادبیات موضوع [۱۵-۳۲] نشان می‌دهد که فناوری های روزآمد و پیشرفته معماری و شهرسازی نقش مهمی در انرژی-دیدکارایی داشته، ظرفیت های مفیدی را به شهر افزوده اند اما همه تلاش های موفق نهادهای مسوول برای حفاظت از محیط زیست شهری، تنها زمانی موفق است که از تمامی ظرفیت ها به خصوص شهروند مسؤول و متعهد به حفظ محیط زیست استفاده شود. در ادبیات تخصصی [۳۴-۴۸] می‌توان رد پای اهمیت اخلاق اسلامی در شکل‌گیری شهروند مسؤول و متعهد به حفظ محیط زیست را مشاهده نمود، موضوعی که گمشده مدیریت شهری است. (شکل ۱)

شکل ۱. مدل مفهومی پژوهش که شهروند مسؤول و متعهد به حفظ محیط زیست را به عنوان حلقه مفقوده دست یابی به توسعه پایدار و شهر سالم معرفی میکند

دست می‌دهد. شهروندان، به دلیل این پیوند با اراده کلی، به اقتضانات آن متعهد می‌مانند. [۸]

شهروند مسؤول و متعهد را می‌توان در زیرمجموعه عبارت «شهروند» درک کرد. مفهوم شهروندی از دیرباز در حوزه های اجتماعی، حقوقی و شهری مورد توجه اندیشمندان قرار داشته و از یونان باستان تاکنون به‌عنوان یکی از مباحث بنیادین در تفکر سیاسی و شهری مطرح بوده است. دستیابی به مهارت‌های شهروندی یا به‌عبارت دیگر، شکل‌گیری شهروندی کارآمد و مؤثر، مستلزم درک دقیق حقوق، تکالیف و مسؤولیت‌های شهروندی است. آگاهی شهروندی در ابعاد گوناگون، به‌عنوان یکی از پیش‌شرط‌های اساسی استمرار زندگی جمعی در شرایط پیچیده و پرریسک جهان معاصر شناخته می‌شود. این آگاهی موجب می‌شود افراد نسبت به نقش و مسؤولیت‌های خود شناخت روشن‌تری پیدا کنند؛ به‌گونه‌ای که از یک‌سو انجام مطلوب وظایف شهروندی را تسهیل می‌کند و از سوی دیگر زمینه دستیابی به الگوهای زیستی پایدار را فراهم می‌آورد که در راستای کاهش کمیابی‌ها، پاسخ‌گویی به نیازها و تحقق مسیر توسعه عمل می‌کنند. [۹] تا جایی که شهروند فرهنگی لازمه توسعه پایدار در جوامع و فرهنگ های مختلف است. [۱۰] ابعاد فقهی-حقوقی «سلامت شهروندان» [۱۱] و مفاهیمی چون رشد کنشگری اجتماعی [۱۲] در کنار یکدیگر، تحقق مفهوم شهروند مسؤول و متعهد به حفظ محیط زیست را ممکن می‌سازند.

تحقق مفهوم شهروند مسؤول و متعهد به حفظ محیط زیست، در برخی از منابع با عنوان «شهروند بوم‌شناختی» توصیف شده است. شهروند بوم‌شناختی به‌عنوان یک نوع شهروندی نوظهور، به معنای مسؤولیت‌های خاص انسان برای محافظت از بوم و محیط‌زیست است به طریقی که فرد به فراتر از منافع محدود خود بیندیشد. [۱۲] تعامل دو مفهوم شهر سالم و شهروند مسؤول، در مفهوم «شهروند بوم‌شناختی» نیز توصیف می‌شود. با عنایت به مطالعات موجود [۱۳] می‌توان گفت که مؤلفه‌های بسیاری در همه ابعاد تربیت شهروند بوم‌شناختی مورد کم‌توجهی قرار گرفته شده است. پیشنهاد می‌شود با توجه به بحران‌های موجود در حیطه بوم زیست انسان و نقش برنامه‌های درسی در رفع این بحران‌ها، توجه به تربیت

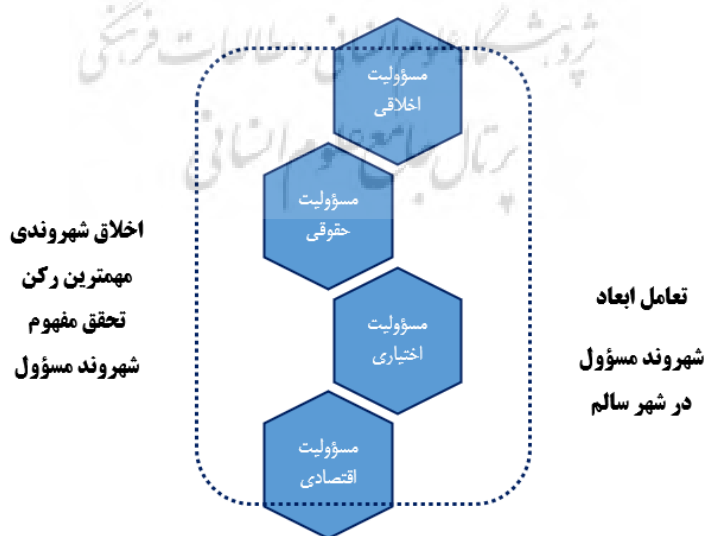
و رضایتمندی، کرامت انسانی، تحول فردی و اجتماعی، سعادت و حیات طیبه، و تحقق مدن اسلامی نوین می‌شوند. ۳- محوریت مسؤولیت در تربیت شهروند: تربیت شهروند مؤثر، عملی مبتنی بر فطرت خداجویی و پذیرش تربیت است. اختیار و اراده آزاد انسان، وی را مسؤول رشد خویش و دیگران می‌کند و پاسخگو بودن نسبت به پیامدهای فردی و اجتماعی اقدامات خود و دیگران، محور اصلی این فرآیند است. [۳] در مطالعات موجود [۴] استفاده می‌شود که تعلیم و تربیت بدون آموزش صحیح ممکن نیست، موضوعی که «آموزش محیط زیست» اهمیت بیشتری دارد. تربیت شهروند مسؤولیت پذیر می‌تواند با تولید و ترویج نظم پایدار و تقویت، تعمیق و توسعه ارزش‌های دموکراسی در جامعه، زمینه و بستر توسعه پایدار را در کشور فراهم کند. [۷]

شهروند مسؤول و متعهد به حفظ محیط زیست، یک شهروند فرهنگی است که خود را ملتزم به بهزیستی معنوی و اخلاق اسلامی می‌باید. ابعاد پیشران شهروند فرهنگی [۱۰] عبارتند از ابعاد فرهنگی و اجتماعی، مسؤولیت پذیری، مشارکت شهروندی، هویت شهروندی، اعتماد بین شخصی، توسعه رسانه‌ها از ارتباطات جمعی، گرایش به پیروی از قانون (۳ مولفه)، گرایش به پایبندی به قوانین (۵ مولفه)، مسؤولیت اجتماعی و فرهنگی (۶ مولفه)، وضعیت اقتصادی و اجتماعی (۳ مولفه)، گرایش‌های فرهنگی (۵ مولفه) و پذیرش سرمایه اجتماعی است.

مواد و روش‌ها

ابعاد زندگی شهروند و مسؤولیت اجتماعی شهروندان، مسأله‌ای مهم محسوب می‌شود. ادبیات علمی چهار نوع مسؤولیت اجتماعی شامل اقتصادی، قانونی، اخلاقی و اختیاری برای شرکت‌ها در نظر می‌گیرد. شکل ۱ این چهار دسته که نمایش جامع‌تری از مسؤولیت‌های اجتماعی هستند، را به نمایش می‌گذارد. لازم به ذکر است که تقسیم‌بندی ارائه شده منحصر به فرد نبوده و قابل تغییر است ولی در غالب نوشته‌های علمی مرتبط با مسؤولیت اجتماعی و شهروند شرکتی در حوزه مدیریت، مورد استفاده قرار می‌گیرد. بر اساس شکل ۱، مسؤولیت اقتصادی (کسب سود و انتفاع مالی) اولین جز مسؤولیت اجتماعی تعریف می‌شود. [۱] (شکل ۲)

مطالعه بر روی آیات قرآن کریم و سخنان قصار حضرت علی (ع) نشان می‌دهد که مهمترین عوامل مؤثر در ارتقاء شهروندان در حوزه تحقق شهروند مسؤول [۳] عبارتند از: ۱- راهبردها و کنش‌های شهروندی مسؤولانه: انسان مسؤول برای پرورش خود و دیگران می‌تواند راهبردهایی چون توکل بر خدا، پذیرش نصیحت، کسب علم و بینش، صبر و شکرگزاری، تلاش و کوشش، تواضع و فروتنی، احترام و احسان به دیگران، عدالت‌ورزی، مهربانی، عیب‌پوشی، پیروی از الگوهای شایسته و جهاد در سطوح مختلف را به کار گیرد. ۲- پیامدهای تربیت شهروند مؤثر: این اقدامات موجب ارتقای پیوند با خدا، یقین

شکل ۲. اهمیت مسؤولیت اختیاری، مسؤولیت اخلاقی، مسؤولیت حقوقی یا قانونی و مسؤولیت اقتصادی در گردونه تعامل ابعاد شهروند مسؤول در شهر سالم به نقل از دسته‌بندی انواع مسؤولیت اجتماعی (برگرفته از کارول، ۱۹۷۹)

شکل ۳. روش تحقیق این پژوهش بر مبنای چارچوب نظام اندیشه علوم انسانی اسلامی طراحی شده است تا از طریق آن، ابعاد مفهومی شهروند مسؤول در شهر سالم تبیین گردد و سازوکار تحقق شهروند مسؤول و متعهد به صیانت از محیط زیست به صورت نظام‌مند تحلیل شود.

هم‌افزایی اخلاق اسلامی و آموزش محیط زیست منتهی می‌شود.

روش پژوهش به صورت کیفی، مبتنی بر پژوهش در عمل و با رویکرد کاربردی طراحی شده است [۵۱-۵۵] تا چارچوبی جامع برای هم‌افزایی اخلاق اسلامی و آموزش محیط زیست در تحقق «شهر سالم» و «شهروند مسؤول» تبیین گردد. در این راستا، با طراحی یک رویکرد مبتنی بر "فراتحلیل داده‌ها" اهمیت مفهوم «شهروند مسؤول» در هر یک از ابعاد «شهر سالم» مورد بررسی قرار می‌گیرد. موضوع این پژوهش بیش از آنکه ماهیت فنی داشته باشد، در قلمرو علوم انسانی اسلامی و در نسبت با هستی و ماهیت انسان تعریف می‌شود. این پژوهش در چارچوب دستگاه معرفتی تأویلی و با بهره‌گیری از روش تحلیل متن انجام شده است [۴۹] و بر این اساس، پارادایم حاکم بر آن را می‌توان انتقادی و آزادپژوهی دانست. با استناد به ادبیات موضوع [۵۶-۷۰] و رویکردهای منتخب در میان آن‌ها، روش‌شناسی تحقیق مبتنی بر رویکرد کیفی است و بر تفسیر کاربردی متون و تحلیل انتقادی آن‌ها تمرکز دارد. بنابراین، محوریت پژوهش نه بر متن است و نه بر مؤلف؛ بلکه هدف آن ارائه یک مدل مفهومی برای «شهر سالم» با تأکید بر آموزه‌های اسلامی است؛ مدلی که رابطه میان سلامت محیط زیست و بهزیستی معنوی را به صورت مفهومی و یکپارچه توضیح می‌دهد. تحلیل داده‌ها به روش کیفی انجام

پارادایم «آزادپژوهی» مبتنی بر چارچوب نظام اندیشه علوم انسانی اسلامی برای تشکیل دستگاه نظری پژوهش انتخاب شده است. پیش‌تر، مطالعات مربوط به تولید اجتماعی دانش در قالب پارادایم «آزادپژوهی» شناخته می‌شد؛ پارادایمی که در آن پژوهشگر با رویکردی انتقادی و با بهره‌گیری از روش‌های تفسیری به تحلیل منابع می‌پردازد [۴۹]. همانطور که نظام اقتصاد اسلامی، توسعه را بدون حفاظت از منابع طبیعی به رسمیت نمی‌شناسد. از این رو، با بررسی دیدگاه‌های اسلام در ارتباط با اهمیت محیط زیست؛ مفاهیم اسلامی از قبیل امانت‌داری، توحید و پاسخگویی برجسته می‌شوند. [۵۰] در این چارچوب، برخی پژوهشگران این رویکرد را مبتنی بر بنیان‌های هرمنوتیکی تلقی کرده‌اند. پژوهش حاضر در چارچوب مطالعات میان‌رشته‌ای تعریف شده است، زیرا تولید دانش در حوزه علوم انسانی صرفاً از طریق روش‌های استقرایی و مشاهده تجربی امکان‌پذیر نیست. نقد رویکرد تجزیه‌گرایانه در مطالعات انسانی زمینه‌ساز ظهور رویکرد میان‌رشته‌ای شده است. در این رویکرد، از روش‌های کیفی بهره گرفته می‌شود و پاسخ به پرسش‌های پژوهش از طریق روش‌های توصیفی، تحلیلی و اسنادی دنبال می‌گردد. درک عمیق تعامل میان شهر سالم و شهروند مسؤول مستلزم تقویت تفکر انتقادی است؛ روشی که به جای تکرار نظریات رد شده موجود، به تولید نظریه‌ای جدید و چارچوبی جامع برای

شهری؛ و رعایت انصاف و شفافیت در فعالیتهای اقتصادی فردی

۵. **بعد نهادی و حکمرانی شهری** شامل آگاه بودن و رعایت قوانین شهری و زیست‌محیطی؛ مشارکت در مشورت‌ها و رأی‌گیری‌های محلی؛ پیگیری شفافیت و پاسخگویی مسئولان؛ و استفاده از داده و اطلاعات برای تصمیم‌گیری فردی و جمعی آگاهانه

۶. **بعد سلامت جسمی و روانی** شامل رعایت سبک زندگی سالم شامل ورزش، تغذیه مناسب و پیشگیری از بیماری‌ها؛ حمایت از سلامت دیگران، مانند رعایت بهداشت عمومی؛ کاهش استرس محیطی و ایجاد فضاهای تعامل مثبت در محله و مشارکت در برنامه‌های سلامت جمعی و روانی

با عنایت به اهمیت موضوع مورد بررسی و ضرورت تدوین یک برنامه اقدام منسجم و مبتنی بر شواهد، یک گروه تخصصی متشکل از هفت نفر از کارشناسان و متخصصین حوزه مرتبط تشکیل شد. هدف اصلی این گروه، ارزیابی و امتیازدهی شاخص‌ها و معیارهای کلیدی مؤثر بر توسعه شهری و برنامه‌ریزی آتی شهر تهران بود تا بتوان اقدامات با اولویت بالا را به‌طور نظام‌مند شناسایی کرد.

در این فرآیند، هر شاخص یا معیار با استفاده از طیف لیکرت پنج‌سطحی مورد ارزیابی قرار گرفت؛ به‌گونه‌ای که یک نشان‌دهنده کمترین اهمیت و پنج نشان‌دهنده بیشترین اهمیت بود. این مرحله، امکان تعیین اهمیت نسبی هر اقدام در برنامه اقدام را فراهم ساخت و به تصمیم‌گیرندگان کمک کرد تا منابع و تلاش‌ها را بر اولویت‌های حیاتی و مؤثر متمرکز نمایند.

پس از مشخص شدن اهمیت شاخص‌ها، وضعیت موجود شهر تهران نیز با همان روش ارزیابی شد، به‌طوری که هر شاخص از یک (ضعیف‌ترین وضعیت) تا پنج (بهترین وضعیت) امتیاز گرفت. مقایسه وضعیت کنونی با اهمیت شاخص‌ها این امکان را فراهم آورد تا اولویت‌بندی برنامه‌های عملیاتی و توسعه‌ای برای آینده شهر تهران به صورت دقیق و مبتنی بر داده استخراج شود.

این روش علاوه بر آنکه تصمیم‌گیری را شفاف و قابل استناد می‌کند، موجب شد تا نقاط قوت و ضعف موجود شهر به وضوح

شد و در آن مفاهیم اخلاق اسلامی مرتبط با محیط زیست، نحوه بیان مفاهیم شهر سالم و میزان تأثیر آن بر نگرش و مسؤلیت‌پذیری شهروندی بررسی گردید.

- پرسش کلی: ابعاد «شهر سالم» کدامند؟ و اخلاق اسلامی و آموزش محیط زیست در آنها چیست؟
- پرسش اساسی: با پیش فرض آنکه مدیریت شهری یکپارچه شهری درصدد است ابعاد مفهوم شهر سالم را اجرایی نماید. حال این پرسش پیش روست که شهروند مسؤل چگونه می‌تواند هر یک از این مفاهیم را عملیاتی سازد؟

یافته‌ها

رابطه یک «شهروند مسؤل» با «شهر سالم» و ابعاد مختلف آن با تأکید بر اهمیت رفتارهای فردی و مشارکت اجتماعی در تحقق آموزش محیط زیست. حفاظت از آن، عبارت است از:

۱. **بعد زیست‌محیطی** شامل صرفه‌جویی در مصرف آب و انرژی و استفاده از منابع تجدیدپذیر؛ رعایت اصول تفکیک و بازیافت پسماند؛ مشارکت در کاشت و نگهداری فضاهای سبز شهری؛ و پیشگیری از آلودگی و گزارش مخاطرات زیست‌محیطی به مراجع ذی‌ربط

۲. **بعد اجتماعی-فرهنگی** شامل رعایت حقوق دیگران و حمایت از عدالت اجتماعی؛ مشارکت فعال در تصمیم‌گیری‌های محلی و شوراهای شهری؛ آموزش و ترویج فرهنگ محیط زیست و سلامت به دیگران؛ و توسعه روابط مبتنی بر اعتماد، همیاری و احترام به تفاوت‌ها

۳. **بعد کالبدی-فضایی** شامل مراقبت از اموال عمومی، فضاهای سبز و مبلمان شهری؛ استفاده از حمل‌ونقل عمومی، پیاده‌روی و دوچرخه‌سواری برای کاهش ترافیک و آلودگی؛ گزارش تخلفات شهری مانند ساخت‌وساز غیرمجاز یا تخریب فضاهای عمومی و مشارکت در برنامه‌های بازطراحی و بهبود محیط‌های شهری

۴. **بعد اقتصادی** شامل حمایت از کسب‌وکارهای محلی و اقتصاد سبز؛ استفاده بهینه از منابع و کاهش مصرف غیرضروری؛ مشارکت در برنامه‌های کارآفرینی و اشتغال پایدار

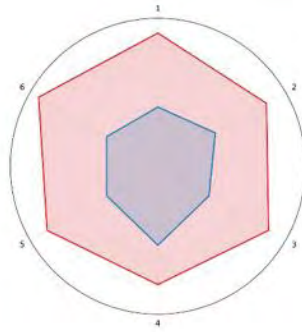
ضرورت و اولویت هر زیرشاخه در برنامه اقدام شهر سالم، که توسط گروه تخصصی هفت نفره تعیین شد. امتیاز وضعیت فعلی در تهران (۱-۵): نشان‌دهنده میزان تحقق و وضعیت موجود هر زیرشاخه در شهر تهران بر اساس بررسی‌های میدانی و داده‌های موجود. (جدول ۱) (شکل های ۴ و ۵) لایه اخلاقی-معنوی در همه ابعاد زندگی شهری مبتنی بر رعایت اصول اخلاق اسلامی توسط شهروند مسؤول تعریف می‌شود؛ به گونه‌ای که التزام به عدالت، امانت‌داری و صداقت، مراقبت از حقوق دیگران و محیط زیست، و توجه به خیر عمومی و رفاه همگان، زمینه ایفای نقش عملیاتی و ملموس شهروند را در تحقق شهر سالم و پایدار فراهم می‌سازد. (شکل ۶)

مشخص شود و برنامه اقدام بتواند بر بهبود شاخص‌های حیاتی و ارتقای کیفیت زندگی شهری تمرکز داشته باشد. در نتیجه، این فرآیند راهکاری سیستماتیک و علمی برای برنامه‌ریزی شهری آینده‌نگر و اولویت‌بندی اقدامات کلیدی ارائه نمود که قابلیت استفاده در سیاست‌گذاری و مدیریت شهری را داراست.

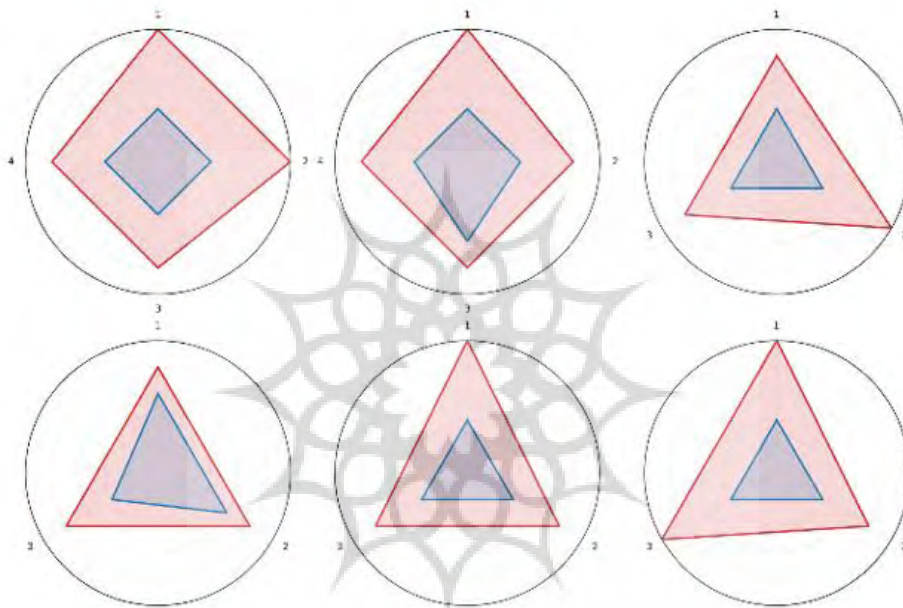
در توضیح جدول ۱ باید افزود که برای هر یک از ابعاد شهر سالم، زیرشاخه‌های عملیاتی مشخص شدند تا ارزیابی و برنامه‌ریزی به شکل دقیق و قابل اجرا انجام شود. این زیرشاخه‌ها نمایانگر عناصر کلیدی و مؤثر در تحقق شهر سالم هستند و امکان اندازه‌گیری و ارزیابی آن‌ها با استفاده از طیف لیکرت فراهم شد. امتیاز اهمیت (۱-۵): نشان‌دهنده میزان

جدول ۱. زیرشاخه‌های عملیاتی ابعاد شهر سالم، اهمیت هر زیرشاخه و وضعیت فعلی در تهران

وضعیت تهران ۵-۱	اهمیت ۵-۱	پیوند با اخلاق اسلامی	اقدام عملی شهروند مسؤول	زیرشاخه	بعد شهر سالم
۲	۵	حفظ محیط زیست	کاهش خودروهای شخصی، استفاده از حمل‌ونقل پاک	کیفیت هوا	زیست‌محیطی
۲	۵	امانت‌داری منابع	صرفه‌جویی در مصرف آب، جلوگیری از آلودگی منابع	کیفیت آب	
۲	۴	جلوگیری از اسراف	تفکیک زباله، بازیافت، کاهش تولید زباله	مدیریت پسماند	
۲	۴	حفظ خلقت الهی	کاشت درخت، نگهداری پارک‌ها	فضاهای سبز	
۲	۵	رعایت عدل	کمک به نیازمندان، حمایت از حقوق شهروندی	عدالت اجتماعی	اجتماعی-فرهنگی
۲	۴	خیر عمومی	حضور در شوراها و برنامه‌های محلی	مشارکت اجتماعی	
۳	۴	آموزش و همیاری	ترویج فرهنگ محیط زیست در خانواده و مدرسه	آموزش محیط زیست	
۲	۴	رعایت اخلاق	احترام به تفاوت‌ها و همیاری با دیگران	انسجام اجتماعی	
۲	۴	احترام به اموال دیگران	نگهداری ساختمان و محله، جلوگیری از تخریب	مسکن و محیط‌های مسکونی	کالبدی-فضایی
۲	۵	کاهش آسیب به دیگران	پیاده‌روی، دوچرخه، حمل‌ونقل عمومی	حمل‌ونقل پایدار	
۲	۴	رعایت حقوق عمومی	مراقبت از پارک‌ها، مبلمان شهری	فضاهای عمومی	
۳	۴	رعایت انصاف و عدالت	حمایت از کسب‌وکارهای محلی	اشتغال پایدار	اقتصادی
۳	۴	پرهیز از اسراف	خرید محصولات دوستدار محیط زیست	اقتصاد سبز	
۲	۴	حفظ منابع الهی	کاهش مصرف بی‌رویه و هدررفت	بهره‌وری منابع	
۲	۵	رعایت عدالت	رعایت قوانین شهری و زیست‌محیطی	قوانین و مقررات	نهادی/حکمرانی
۲	۴	مشارکت مسئولانه	حضور در جلسات محلی، رأی‌گیری	مشارکت در تصمیم‌گیری	
۲	۴	رعایت انصاف	پیگیری شفافیت و عملکرد سازمان‌ها	پاسخگویی مسئولان	
۲	۵	حفظ امانت الهی	ورزش، تغذیه سالم، پیشگیری از بیماری‌ها	سلامت جسمی	سلامت جسمی/روانی
۲	۴	رفاه عمومی	کاهش استرس، ایجاد فضاهای تعامل مثبت	سلامت روانی	
۲	۵	رعایت حقوق دیگران	رعایت نظافت، واکسیناسیون، حمایت از دیگران	بهداشت عمومی	

شکل ۴. نمودار رادار شش‌محوره برای ابعاد اصلی و محورهای ۱ تا ۶ شامل ۱- زیست‌محیطی، ۲- اجتماعی-فرهنگی، ۳- کالبدی-فضایی، ۴- اقتصادی، ۵- نهادی-حکمرانی شهری و ۶- سلامت جسمی-روانی

شکل ۵. تحلیل زیرشاخه‌ها برای هر یک از محورهای اساسی شامل ۱. زیست‌محیطی: (۱) کیفیت هوا، (۲) کیفیت آب، (۳) مدیریت پسماند، (۴) فضاهای سبز؛ ۲. اجتماعی-فرهنگی: (۱) عدالت اجتماعی، (۲) مشارکت اجتماعی، (۳) آموزش محیط زیست، (۴) انسجام اجتماعی؛ ۳. کالبدی-فضایی: (۱) مسکن و محیط‌های مسکونی، (۲) حمل‌ونقل پایدار، (۳) فضاهای عمومی؛ ۴. اقتصادی: (۱) اشتغال پایدار، (۲) اقتصاد سبز، (۳) بهره‌وری منابع؛ ۵. نهادی-حکمرانی شهری: (۱) قوانین و مقررات، (۲) مشارکت در تصمیم‌گیری، (۳) پاسخگویی مسئولان؛ و ۶. سلامت جسمی-روانی: (۱) سلامت جسمی، (۲) سلامت روانی، (۳) بهداشت عمومی

شکل ۶. نقش شهروند مسؤول و متعهد به حفظ محیط زیست در تحقق مدیریت شهری یکپارچه و توسعه پایدار

نتیجه گرفت که شهروند مسؤول و متعهد به حفاظت از محیط زیست، عنصر محوری در تحقق شهر سالم محسوب می‌شود. از منظر نظری، اهمیت دستاوردهای پژوهش در تبیین ضرورت گذار به مدیریت شهری شهروندمبنا و اتخاذ رویکردی جامع در آموزش محیط زیست است؛ مفهومی که در قالب تحقق شهروند مسؤول مفهوم‌پردازی شده است. پژوهش حاضر از یک‌سو تبیین نظری منسجمی از ماهیت و مبانی شهروند مسؤول ارائه داده و از سوی دیگر، چارچوب‌های عملیاتی برای پیوند دادن نقش شهروند با نظام مدیریت شهری پیشنهاد کرده است. این دستاوردها به تکمیل شکاف موجود در مطالعات پیشین کمک می‌کند؛ شکافی که مانع تحقق الگوی شهروندمبنا در مدیریت شهری پایدار تلقی می‌شد. مدیریت شهری شهروندمبنا و رویکرد جامع به آموزش محیط زیست در تعامل متقابل معنا می‌یابند و آموزش عمومی بدون قرار دادن شهروندان در کانون فرآیندهای تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری، اثربخشی کافی نخواهد داشت.

بر اساس تحلیل انتقادی، اخلاق اسلامی به‌عنوان بنیانی معرفتی و ارزشی می‌تواند نقش تعیین‌کننده‌ای در شکل‌دهی به نگرش‌ها، رفتارها و مسؤولیت‌پذیری زیست‌محیطی شهروندان ایفا کند. هم‌افزایی میان آموزش محیط زیست و اصول اخلاق اسلامی زمینه ارتقای آگاهی، تعهد اخلاقی و مشارکت فعال شهروندان را در ابعاد زیست‌محیطی، اجتماعی-فرهنگی، کالبدی-فضایی، اقتصادی، نهادی و سلامت شهری فراهم می‌کند و بستر تحقق شهر سالم را تقویت می‌نماید. این هم‌افزایی می‌تواند یک مدل عملیاتی در اختیار مدیریت شهری شهروندمبنا قرار دهد تا در کنار توسعه آموزش محیط زیست، نسبت به تربیت شهروند مسؤول و متعهد به حفاظت از محیط زیست اقدام شود.

نتایج پژوهش همچنین نشان می‌دهد که تحقق عملی شهر سالم مستلزم گذار از رویکردهای صرفاً نهادی و فناورانه به رویکردهای شهروندمحور و اخلاق‌محور است؛ به‌گونه‌ای که شهروندان نه صرفاً به‌عنوان مصرف‌کنندگان خدمات شهری، بلکه به‌عنوان کنشگران اخلاقی و مسؤول در تولید و حفاظت از محیط شهری تلقی شوند. چارچوب پیشنهادی پژوهش می‌تواند مبنایی برای سیاست‌گذاری آموزشی، برنامه‌ریزی

یک «شهروند مسؤول» می‌تواند ابعاد مختلف «شهر سالم» را از طریق رفتارهای فردی و مشارکت اجتماعی به‌صورت عملیاتی محقق سازد؛ به‌گونه‌ای که اخلاق اسلامی به‌عنوان بنیان معرفتی و هنجاری، نقش محوری در تولید شهروند متعهد و مسؤول در برابر محیط زیست ایفا می‌کند. شهروند مسؤول و متعهد به حفظ محیط زیست، خود را در برابر جامعه، طبیعت و نسل‌های آینده متعهد می‌داند؛ تعهدی که ریشه در آموزه‌های اسلامی، شادکامی معنوی و نظام تعلیم و تربیت اسلامی دارد و به شکل‌گیری سبک زندگی اخلاق‌محور و توسعه‌گرا منجر می‌شود. در این چارچوب، درک پیوند میان مسؤولیت‌پذیری اخلاقی و سبک زندگی توسعه‌محور، بخشی اساسی از تعامل انسان و محیط تلقی شده و به تعمیق فرآیندهای مبتنی بر آموزش محیط زیست کمک می‌کند. از سوی دیگر، با وجود تأکید حقوقی بر توسعه پایدار شهری و گسترش سیاست‌های محدودکننده در نظام‌های حقوقی معاصر، نوعی فاصله و احساس بیگانگی میان شهروندان و نظام عدالت‌گیری شکل گرفته است؛ از این‌رو، این پژوهش با الهام از تبیین‌های هگل، رویکردی انسان‌محور مبتنی بر کرامت ذاتی شهروندان پیشنهاد می‌کند تا چارچوبی اخلاقی-حقوقی برای تقویت مسؤولیت‌پذیری محیط زیستی در شهروندان تعریف شود.

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج پژوهش نشان داد که تحقق مفهوم «شهر سالم» به‌طور بنیادی وابسته به تحقق مفهوم «شهروند مسؤول» است. دستیابی به شهروند مسؤول مستلزم برخورداری از نظام اخلاقی درونی‌شده، به‌ویژه اخلاق اسلامی، تلقی می‌شود؛ زیرا افراد متدین در حوزه‌های مختلف زندگی فردی و اجتماعی متعهدانه عمل می‌کنند. بر این اساس، چارچوبی جامع برای هم‌افزایی میان اخلاق اسلامی و آموزش محیط زیست قابل پیشنهاد است. هسته اصلی پژوهش با تبیین چنین چارچوبی نشان داد که تحقق شهر سالم بدون دستیابی به الگویی کارآمد از شهروند مسؤول امکان‌پذیر نخواهد بود. یافته‌های پژوهش، مبانی نظری پیشین را تأیید کرد و نشان داد که اگرچه در ادبیات مدیریت شهری و آموزش محیط زیست بر نقش شهروندان تأکید شده است، اما دامنه و عمق این نقش فراتر از پیش‌بینی‌ها و انتظارات پیشین است. بر این اساس، می‌توان

دهند. شهر سالم با تاکید بر آموزه های اسلامی، و در تعامل محیط زیست سالم و در بهزیستی معنوی معنا می شود. تأکید بر شهروند مسؤول و متعهد به حفاظت از محیط زیست در کنار سایر الزامات مدیریت شهری یکپارچه، به‌عنوان مهم‌ترین دستاورد پژوهش، همچنان نیازمند مطالعات تکمیلی است تا ابعاد گسترده‌تر آن روشن شود.

شهری و طراحی برنامه‌های توانمندسازی شهروندی در نظام مدیریت شهری پایدار قرار گیرد. در نهایت، پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آینده با بهره‌گیری از روش‌های تجربی و مدل‌های سنجش کمی، اعتبار و کارآمدی چارچوب ارائه‌شده را در بافت‌های شهری متنوع ارزیابی کرده و راهکارهای اجرایی برای نهادینه‌سازی مفهوم شهروند مسؤول در نظام آموزش رسمی و غیررسمی و سیاست‌های شهری توسعه

تشکر و قدردانی: موردی گزارش نشده است.

تأییدیه‌های اخلاقی: کلیه اصول اخلاقی در زمینه چاپ و نشر این مقاله رعایت شده است.

تعارض منافع: عدم وجود تعارض منافع در فرم تعهد نویسندگان ذکر شده است.

سه‌م نویسندگان در مقاله: نویسنده اول، پژوهشگر و نگارنده اصلی مقاله، تدوین محتوا و مطالعات کتابخانه‌ای و فرآیند تحقیق با سهم ۵۰٪ و نویسنده

دوم، پژوهشگر و نگارنده اصلی مقاله، تدوین محتوا و کنترل فرآیند تحقیق با سهم ۵۰٪.

منابع مالی/حمایت‌ها: منابع مالی و حمایت مالی گزارش نشده است.

Reference

- [1]. Hejazi R, Saadaat Nasiri S. Corporate citizenship and corporate social responsibility. *Journal of Accounting and Social Interests*. 2015;4(4):163-183. <https://doi.org/10.22051/ijar.2015.2015>
- [2]. Beiruti A. Enhancing Urban Good Governance Indicators Using the Citizen-House Approach in Genaveh and Extrapolation to Cities with a Population under 100,000. *Civil and Project Journal*. 2024;6(3):26-50. <https://doi.org/10.22034/cpj.2024.453187.1272>
- [3]. Asef Adami Zadeh. Theory of Effective Citizen Education from the Perspective of Nahj al-Balagha with Emphasis on Text-Based Data Strategy. *Educational Lessons in Quran and Hadith*. 2023; 8(1):213-235. <https://doi.org/10.22034/iued.2023.561060.2327>
- [4]. Rashidi Z. Designing and Explaining a Global Citizen Curriculum Model in Iranian Higher Education: An Interdisciplinary Approach. *Research in Curriculum Planning (Knowledge and Research in Educational Sciences - Curriculum Planning)*. 2020;17(40):52-71. Available from: <https://www.sid.ir/paper/384218/fa>
- [5]. Mohammadi H. Interpretation and explanation of the concept of teaching mission in the lifeworld of student-teachers: an analysis of teaching philosophy statements. *Theory and Practice in Teacher Education*. Jan 5, 2026. Available from: https://itt.cfu.ac.ir/article_4721.html?lang=fa
- [6]. San'ati T, Ahanchian MR, Karami M, Asgharpour-Masouleh AR. Curricular elements for developing women's social agency through formal education in Iran. *Andisheh-haye Novin-e Tarbiyat*. 2025;21(4):143-162. <https://doi.org/10.22051/jontoe.2023.42075.3692>
- [7]. Tanhayi A. Pathology of the university's role in cultivating responsible citizens and improvement strategies. *Motaleat-e Manabe-e Ensani [Human Resource Studies]*. 2021;11(4):129-148. Available from: <https://www.sid.ir/paper/384218/en>
- [8]. Ghourchi-beigi M, Mansourabadi A, Taheri Tehrani E. Hegel's Theory of Punishment with an Emphasis on the Criminal Responsibility of the Rational Citizen. *Criminal law and Criminology Studies*, 2024; 54(1): 317-299. Available from: https://jqclcs.ut.ac.ir/article_98402.html?lang=en
- [9]. Salehi V, Sharifi M, Karimian Dehaghi H. The role of citizens' knowledge and responsibility in a development-oriented lifestyle (case study of five selected areas of Tehran). *Iranian-Islamic Model of Progress Studies*. 2021;8(2):302-324.

- [10]. Ghaffari Lashkenari A, Aghajani H, Gorji Pashti M, Taghipourian MJ. Identifying dimensions and components of drivers of cultural citizenship. *Islamic Lifestyle with Health Axis*. 2022;5(4):500-508. Available from: <https://sid.ir/paper/985791/fa>
- [11]. Moheb-Alrahman M, Hosseini SA. Jurisprudential-Legal Dimensions of "Responsibility of Government Officials" in Public Vaccination. *Journal of Social Jurisprudence*. 2024;12(2):553-578. https://sj.isu.ac.ir/article_77130.html
- [12]. Sanati T, Ahanchian MR, Karami M, Asgharpour Masoule AR. The elements of a proper curriculum for developing women's social activism through formal education in Iran. *Andisheh-ye Novin-e Tarbiyyati*. 2026;21(4):143-162. https://jontoe.alzahra.ac.ir/article_9054.html
- [13]. Khandani, A., Imanzadeh, A., Ranjdoost, S. Analyzing the Attention to the Components of Ecological Citizenship Education in the Social Studies Textbooks of First Secondary School. *Journals of Environmental Education and Sustainable Development*, 2022; 10(3): 87-97. https://ee.journals.pnu.ac.ir/article_8857.htm?lang=en
- [14]. Meghdadi MM. The foundations of the state's liability for uncompensated damages to citizens with an emphasis on the rule of "zeman haghe elmoslem". *Private Law Doctrines of Islamic Countries*, 2025; 2(2): 41-57. https://dplic.qom.ac.ir/article_4069.html?lang=en
- [15]. [15]. Jafari M, Alipour H. Criminal liability of municipality with respect to physical harm caused by air pollution. *Hoqoqi Dadgostari [Jurisprudential Justice]*. 2022;86(120):73-93. Available from: https://www.jlj.ir/article_253138.html
- [16]. Sotodehasl N, Ghorbani R, Mahdavi-Nejad G, Haji-Aghajani S, Mehdizadeh J. Prayer attendance and general health in the Iranian adult urban population. *Journal of religion and health*. 2016 Feb;55:110-8. Available at: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10943-014-9980-6>
- [17]. Sadeghi S, Mahdavinejad G, Sadeghi A, Farhidzadeh E. Islamic Medicine Theory and agree views. *History of Medicine Journal*. 2012 Mar 6;4:11-32. <https://doi.org/10.22037/mhj.v4i10.11750>
- [18]. Rezapour H, Mahdavinejad G, Soltani Kermanshahi M. The relationship between practicing religious beliefs and happiness among students of Semnan University of Medical Sciences. *Research in Religion and Health*, 2023 Feb 28; 9(1): 20-32. <https://doi.org/10.22037/jrrh.v9i1.34726>
- [19]. Mahdavinejad, G. H. Sociological Approach to Mission of Committed Artist; Case Study: Painting of Islamic Awakening Movement. *Sociology of Art and Literature*, 2021 Feb 19;12(2):199-220. doi: 10.22059/jsal.2021.81066
- [20]. Ziari K, Janbabanejad MH. Principles and criteria of a healthy city. *Quarterly Scientific-Research Journal of Geographical Information "Sepehr"*, 2012; 21(82): 50-56. Available at: https://www.sepehr.org/article_26259_00.html?lang=en
- [21]. Vaisi S, Sayari S, Gorji HM, Mahdavinejad M. Designing a nearly zero energy school sample located in a rough climate. *Energy Reports*. 2026 Jun 1;15:108939. <https://doi.org/10.1016/j.egyr.2025.108939>
- [22]. Al-Kazee MF, Negin Taji S, Nasr T, Mansoori R, Mahdavinejad M. Reframing the early-stage design process of residential buildings based on an energy-efficient, designerly decision support system (DDSS). *FUTECH [Internet]*. 2025 Apr. 14 [cited 2025 Apr. 15];4(2):30-4. Available from: <https://fupubco.com/futech/article/view/285>

- [23]. Azimi M, Mahdavinejad M, Yeganeh M, Zamani Z. Real-time adaptive algae bioreactor facades: a novel method for dynamic daylight and thermal efficiency optimization in buildings. *Energy Conversion and Management*. 2025 Dec 15;346:120409. <https://doi.org/10.1016/j.enconman.2025.120409>
- [24]. Delkhosh F, Mahdavinejad M, Goharian A, Hepf C, Auer T. A novel experimental approach to achieve optical properties of algae panels improving visual-thermal comfort in office buildings. *Solar Compass*. 2025 Jun 1;14:100116. <https://doi.org/10.1016/j.solcom.2025.100116>
- [25]. Fatemi Motlagh R, Moshari M, Mahdavinejad M, Ahmadi A, Moeini M. A Systematic Review of Eco-Comfort Criteria in Urban Planning and Their Evaluation Using the Delphi Method. *The Monthly Scientific Journal of Bagh-e Nazar*. 2025 Aug 31; 22(149):73-88. <https://doi.org/10.22034/bagh.2025.508773.5773> Available: https://www.bagh-sj.com/article_228161.html
- [26]. Gharaati F, Mahdavinejad M, Nadolny A, Bazazzadeh H. Sustainable Assessment of Built Heritage Adaptive Reuse Practice: Iranian Industrial Heritage in the Light of International Charters. *The Historic Environment: Policy & Practice*. 2023 Oct 4:1-35. <https://doi.org/10.1080/17567505.2023.2261328>
- [27]. Gharaati F, Mahdavinejad M, Meyer M, Saijo T. Sustainable futuristic energy scenarios for low-carbon industrial heritage: Green adaptive reuse of Karaj iron foundry. *Urban Planning*. 2025 Sep 15;10. <https://doi.org/10.17645/up.10600>
- [28]. Mahdavinejad, M. Conceptualization of Highperformance Architecture Theory to Explain Revivalist Trends in Developing Countries. *Rahppoye, Hekmat-e Honar*, 2022; 1(1): 27-38. <https://doi.org/10.22034/rph.2022.697030>
- [29]. Mahdavinejad M, Shaeri J, Nezami A, Goharian A. Comparing universal thermal climate index (UTCI) with selected thermal indices to evaluate outdoor thermal comfort in traditional courtyards with BWh climate. *Urban Climate*. 2024 Mar 1;54:101839. <https://doi.org/10.1016/j.uclim.2024.101839>
- [30]. Mahdavinejad M, Gharaati F, Galil MI. Anticipating the Future of Iranian Cities: High-Tech Versus Nature-Based Solutions. In *Cities as Anticipatory Systems* 2025 Feb 18 (pp. 103-125). Cham: Springer Nature Switzerland. https://doi.org/10.1007/978-3-031-78162-9_7
- [31]. Mahdavinejad M, Hashemin SA, Nasr T, Galil MI, Shaeri J, Garcia EH, Bazazzadeh H. Effect of tree characteristics on visual-thermal comfort; case study: Retiro Park, Madrid. *Results in Engineering*. 2025 Oct 10:107673. <https://doi.org/10.1016/j.rineng.2025.107673>
- [32]. Mahdavinejad M. Analysis of wind in Nishtafun windmills: an empirical simulation. In: Franke KA, Stöllner T, Nezafati N, Mishmastnehi M, Kehl M, editors. *ResourceScapes in the Iranian Highlands: Soils, Water, Wind and Minerals as Factors of Appropriation and Integration*. Leiden: Sidestone Press; 10 December 2025. <https://doi.org/10.59641/dd812gp>
- [33]. Nasiri, E. Necessity of Formation of Healthy City. *Scientific- Research Quarterly of Geographical Data (SEPEHR)*, 2003; 11(44): 57-60. https://www.sepehr.org/article_28366.html?lang=en
- [34]. Fasihi, H., rezayan, H., Hosseini, S. M. Analyzing healthy city indicators and their spatial distributions in Sahand new town. *Journal of Geography and Planning*, 2022; 25(78): 309-321. doi:

- 10.22034/gp.2021.43017.2747 Available at: https://geoplanning.tabrizu.ac.ir/article_13877.html?lang=en
- [35]. Hakimi, I. A Survey on the Relationship between Personal and Organizational Spirituality with Job Engagement: Meaning of Work Mediating Role. *Research in Cognitive and Behavioral Sciences*, 2019; 9(1): 77-90. doi: 10.22108/cbs.2020.121525.1384 Available at: https://cbs.ui.ac.ir/article_25366.html?lang=en
- [36]. Iman H. The Role of Proactive Personality on Job Engagement by Mediating Work Meaning. *Positive Psychology Research*. 2020 Aug 22;6(2):35-48. doi: 10.22108/ppls.2020.122353.1915 Available at: https://ppls.ui.ac.ir/article_21335.htmlhttp://ppls.ui.ac.ir/article_25271.html?lang=en
- [37]. Esmaceli Abbas, Rezaian Mohsen, Vazirinejad Reza, Tabatabaei Seyed Zia, Salem Zeinat, Mehdian Fereshteh. Environmental Protection in Islam. *Journal of Rafsanjan University of Medical Sciences (JRUMS)*. 2007;6(4 (serial 25) (special letter)):55-60. Available at: <https://sid.ir/paper/71296/fa>
- [38]. Rezvani A.A. The role of ecosystems in environmental protection. *Environment*, 2003; 29(31). Available at: https://jes.ut.ac.ir/article_11036_29.html?lang=en
- [39]. Najafi Kashkooli S. The role of women in achieving and protecting the environment. *Qanun Yar*. 2021;5(17):1029-1044. Available from: <https://sid.ir/paper/1024269/fa>
- [40]. Rafatipanah M., Khademi H. MAZD YASNI (Zoroastrian) worldview and protection of environment: a deconstruction criticism. *Cultural History Studies (Pejuhesh Nameh Anjoman-e Iraniye Tarikh)*, 2019; 11(40): 27-46. Available at: https://www.chistorys.ir/article_203503.html?lang=en
- [41]. Babaeian D, Babaeian S. The philosophy of environmental protection in Islam viewpoint. *Research in Biology Education*, 2022; 4(2): 3-18. Available at: https://bioedu.cfu.ac.ir/article_3009.html?lang=en
- [42]. Aminzadeh B. Religious worldview and environment: an introduction to the Islamic view of nature. *Environmentalism*. 2002; 28(30): -. Available at: https://jes.ut.ac.ir/article_11023_0.html?lang=en
- [43]. Yaqoubi A. Islam and the Environment. *Hawza*. 2001; 18(No. 106-105): 308-341. Available at: https://jh.isca.ac.ir/article_1500.html
- [44]. Titel Evaluation the Foundations of the Economic System of Capitalism and Islam In Relation to the Conservation of Natural Resources and Environment. *Agricultural Economics*, 2016; 10(2): 191-210. doi: 10.22034/iaes.2016.19598 Available at: https://www.iranianjae.ir/article_19598.html?lang=en
- [45]. Malekian E, Salmani R. . *Journal of Accounting and Social Interests*, 2013; 3(4): 123-134. doi: 10.22051/ijar.2014.477 Available at: https://jaacsi.alzahra.ac.ir/article_477.html?lang=en
- [46]. Faghfour Maghrib H. Environmental Ethics from an Islamic Perspective. *Journal of Medical Ethics - Scientific Research*, 2012; 3(8): 11-44. <https://doi.org/10.22037/mej.v3i8.3734>
- [47]. Qadir M. The Right to the Environment from the Perspective of International Human Rights and Islam. *Comparative Research on Islamic and Western Law*. 2015 Jul 13; 2(2): 99-124. <https://doi.org/10.22091/csiw.2015.808>

- [48]. Ameri A. Environmental Health in Islam. *Medicine and Purification*, 2017; 16(4): 90-95. Available at: https://www.tebvatazkiye.ir/article_52417.html
- [49]. Groat LN, Wang D. *Architectural Research Methods*. 2nd ed. Hoboken (NJ): Wiley; 2013. <https://www.amazon.com/Architectural-Research-Methods-Linda-Groat/dp/0470908556>
- [50]. Mahdavejad GH, Moshari M. A conceptual model of a healthy city with an emphasis on Islamic teachings: a healthy environment and spiritual well-being. *Naqshejahan - Basic Studies and New Technologies of Architecture and Planning*. 2024 Nov 10;14(3):125-146. Available at: <https://bsnt.modares.ac.ir/article-2-78031-en.html>
- [51]. Mahdavejad M, Amini M. Public participation for sustainable urban planning in in case of Iran. *Procedia engineering*, 2011; 21: 405-13. <https://doi.org/10.1016/j.proeng.2011.11.2032>
- [52]. Mahdavejad M, Masoudi Tonekaboni S. Self-Shading and Highperformance Architecture; Case Studies: Configuration of Contemporary Buildings of Tehran. *Armanshahr Architecture & Urban Development*, 2019; 11(25): 201-208. Available at: http://www.armanshahrjournal.com/article_85091_en.html
- [53]. Ealamzadeh N, Mikaeeli Tabrizi A. Towards an Integrated System for Landscape Protection and Management: New Approaches. *Environmental Researches*, 2016; 7(13): 29-36. Available at: https://www.iraneiap.ir/article_99291.html?lang=en
- [54]. Samadi M. Interdisciplinary research, paradigm and educational achievements. *Quarterly Journal of Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 2012; 5(1): 117-130. doi: 10.7508/isih.2014.17.006 Available at: https://www.isih.ir/article_129_32.html?lang=en
- [55]. Ghorbani G. Criteria for Evaluating the Rationality of Religious Beliefs in a Holistic Approach. *Epistemological Research*. June 2019; 8(17): 101-121. Available at: https://journals.iau.ir/article_666282.html
- [56]. Ghomeshi M, Pourzargar M, Mahdavejad M. A Healthy Approach to Post-COVID Reopening of Sugar Factory of Kahrizak, Iran. In *INTERNATIONAL SYMPOSIUM: New Metropolitan Perspectives 2022* (pp. 2638-2647). Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-06825-6_252 Available at: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-031-06825-6_252
- [57]. Mohamadzade R, Javanroudi K. Redesign of Collective and Private Spaces of Public Apartments to Enhancing Social Health in Iranian-Islamic Structure; Case study: Baharestan 2 complex, Sanandaj. *Naqshejahan - Basic Studies and New Technologies of Architecture and Planning*. 2016 Sep 10;6(2):36-47. [Persian] <https://dorl.net/dor/20.1001.1.23224991.1395.6.2.7.7>. Available at: <https://bsnt.modares.ac.ir/article-2-8717-en.html>
- [58]. Shams G, Rasoolzadeh M. Bauchemie: Environmental Perspective to Well-Building and Occupant Health. *Naqshejahan - Basic Studies and New Technologies of Architecture and Planning*. 2023 Jan 10; 12(4):51-69. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.23224991.1401.12.4.2.8>. Available at: <https://bsnt.modares.ac.ir/article-2-65610-en.html>
- [59]. Shams G, Moshari M. Health and Post-Corona: Air Filtration through Building

- Skins as Biological Membranes. *Naqshejahan - Basic studies and New Technologies of Architecture and Planning*. 2022 Jan 10;11(4):44-59. [Persian] <https://dorl.net/dor/20.1001.1.23224991.140.0.11.4.3.2>. Available at: <https://bsnt.modares.ac.ir/article-2-57478-en.html>
- [60]. Talaei M, Mahdavejad M, Azari R, Haghighi HM, Atashdast A. Thermal and energy performance of a user-responsive microalgae bioactive façade for climate adaptability. *Sustainable Energy Technologies and Assessments*. 2022 Aug 1;52:101894. <https://doi.org/10.1016/j.seta.2021.101894>
- [61]. Talaei M, Mahdavejad M, Azari R, Prieto A, Sangin H. Multi-objective optimization of building-integrated microalgae photobioreactors for energy and daylighting performance. *Journal of Building Engineering*. 2021 Jun 5:102832. <https://doi.org/10.1016/j.jobe.2021.102832>
- [62]. Taheri P, Rasoolzadeh M. Meta-analysis of artificial intelligence in interior architecture: A new chapter for healthy building. *Naqshejahan - Basic Studies and New Technologies of Architecture and Planning*. 2024 Aug 10; 14(2):139-158. Available at: <https://bsnt.modares.ac.ir/article-2-76756-en.html>
- [63]. Taheri P, Rasoolzadeh M. The Role of Agent-Based Modelling in Enhancing the Efficiency of AI Tools in Interior Architecture with an Emphasis on the Concept of a Healthy Building. *Naqshejahan - Basic Studies and New Technologies of Architecture and Planning*. 2025;15(2):17-36. Available at: <http://bsnt.modares.ac.ir/article-2-80126-fa.html>
- [69]. *Technologies of Architecture and Planning*. 2018 Mar 10;7(4):30-46. [Persian] <https://dorl.net/dor/20.1001.1.23224991.139>
- [64]. Mohtashami N, Mahdavejad M, Bemanian M. Contribution of city prosperity to decisions on healthy building design: A case study of Tehran. *Frontiers of Architectural Research*. 2016 Sep 1;5(3):319-31. <https://doi.org/10.1016/j.foar.2016.06.001>
- [65]. Mahdavejad M, Zia A, Larki AN, Ghanavati S, Elmi N. Dilemma of green and pseudo green architecture based on LEED norms in case of developing countries. *International Journal of Sustainable Built Environment*, 2014 Dec 1;3(2):235-46. <https://doi.org/10.1016/j.ijbsbe.2014.06.003> Available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212609014000351?via%3Dihub>
- [66]. Rasoolzadeh M, Moshari M. Prioritizing for Healthy Urban Planning: Interaction of Modern Chemistry and Green Material-based Computation. *Naqshejahan - Basic Studies and New Technologies of Architecture and Planning*. 2021 May 10;11(1):94-105. [Persian] <https://dorl.net/dor/20.1001.1.23224991.140.0.11.1.7.0>. Available at: <https://bsnt.modares.ac.ir/article-2-49429-en.html>
- [67]. Rasoolzadeh M, Moshari M. Designerly approach to occupant health with the interaction of building material selection and healthy environment. *Naqshejahan - Basic Studies and New Technologies of Architecture and Planning*, 2023;13(3):129-148. Available at: <http://bsnt.modares.ac.ir/article-2-73856-en.html>
- [68]. Zarghami E, Fatourehchi D. Architectural impacts of traditional houses as an Iranian-Islamic Cultural Identity on Iranians Mental Health Outcomes. *Naqshejahan - Basic Studies and New* 6.7.4.6.7. Available at: <https://bsnt.modares.ac.ir/article-2-9085-en.html>

- [70]. Sharifi V, Hashemzadeh Khorasgani G, Derakhshan SA, Shahmansouri A, Alirezaee A. Identifying the Research Trends and Subfields of the social manufacturing paradigm. *Business Intelligence Management Studies*, 2023; 12(46): 81-120. doi: 10.22054/ims.2023.71681.2277 Available at: https://ims.atu.ac.ir/article_16520.html?lang=en
- [71]. Pouya A, Tabatabaei H. Qualitative Research Strategy of Fundamental Conceptualization Theory: Concept, Paradigm, Features, and Supplementary Discussions. *Police Human Development*. 2011; 8(37):11-38. Available at: <https://sid.ir/paper/132865/fa>

